

ВІЙСЬКОВІ РЕФОРМИ ТА ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Максим Комар

Науковий керівник:
В'ячеслав Артюх

1. Вплив козацьких військових традицій на ставлення Збройних сил Української держави гетьмана П. Скоропадського

Будучи нащадком козацького роду, П. Скоропадський приділяв значну увагу відродженню козацтва як соціальної основі Української держави. Втім, серед дослідників точаться суперечки стосовно наявності або відсутності історичної тягlosti від давньокозацької традиції.

Зокрема, Гетьманат П. Скоропадського, який наприкінці квітня 1918 р. змінив УЦР та УНР, здійснив ряд заходів, що сприяли продовженню українізації, в тому числі щодо розвитку певних національних інституцій народу, його мови, освіти, науки, культури. Було збережено національну державність у формі Української Держави на чолі з гетьманом, хоча вона була вагомо обмежена присутністю німецьких і австрійських військ. Українську Державу, проголошену П. Скоропадським, визнали 14 країн світу. Сам П. Скоропадський підкреслював український характер нової форми державності [2, с. 40–41].

Однією з характерних рис Гетьманату були спроби відродити соціальний прошарок козацтва, який мав стати підґрунтям суспільного устрою. Зокрема, було прийнято закон про обов'язкове та повсюдне вивчення і застосування української мови, розвиток українських шкіл, розширення мережі українських наукових, освітніх закладів і культурно-мистецьких установ. Зокрема, у рамках таких дій Гетьманату були засновані Українська Академія наук, Академія мистецтв, Кам'янець-Подільський університет, ряд музейних закладів тощо [1, с. 228–234].

Відновлення прошарку козацтва базувалося на нащадках козацьких родів, але вступати до цього стану могли також і не козаки. Разом із самим прошарком козаків П. Скоропадський відновив також і структуру козацького війська, звання, атрибутуку. Зокрема, гетьман запровадив козацький герб як символ спадкоємності державності, водночас зберігши тризуб як національний символ.

Роль козацтва під час української Революції та Гетьманату П. Скоропадського вивчалось низкою вчених у сучасній українській історіографії цього питання. Зокрема, Д. Задунайський вважає, що використання «козацького фактору» під час влади П. Скоропадського в Українській Державі мало місце не лише тому, що минуле в українській історії тісно пов'язане з козацтвом, але й через особисте становлення самого гетьмана і його світобачення. Водночас, П. Скоропадський наголошував на самобутності та збереженні українських традицій, зокрема козацьких. Пізніше ця риса ідеології Гетьманату П. Скоропадського знайшла своє вираження у терміні «локальний патріотизм» [6, с. 387–388].

Важливу роль у відродження козацьких традицій відіграло й використання козацької термінології, зокрема – у військових званнях. Усі найменування приводились у відповідність до козацьких термінів, як історичних, так і сучасних (зокрема, використовувалась і термінологія кубанських козаків). Історичними термінами були найменування «козак», «підхорунжий», «хорунжий», «генеральний

хорунжий», «бунчужний», «значковий», «сотник», «полковник», «генеральний значковий», «генеральний бунчужний». Натомість, ранг «військовий старшина» відповідав тогочасному званню в козацьких військах (Кубанському, Терському, Донському) [5, с. 148–149].

Ознакою прагнення до відродження козацьких традицій є також і титулування П. Скоропадського. У документах і в публічному просторі він титулувався як «гетьман всієї України та Військ Козацьких» [5]. Формулювання «Військ Козацьких» позначало множину військ, куди входили не лише Українське козацтво, відновлене у жовтні 1918 р., але також й інші козацькі формування. Таке титулування П. Скоропадського могло бути спрямоване також і на поширення впливу на козацькі війська на всьому постімперському просторі. Зокрема, за часів Гетьманату П. Скоропадського були спроби реалізувати таку амбітну ідею, як створення федерації під проводом Кубанського і Донського козацтва.

Всі ці дії трактуються істориками як козацька реформа П. Скоропадського. Вона охоплювала кілька напрямків:

- 1) впровадження козацької військової термінології, зміни в елементах одягу;
- 2) розвиток козацької верстви як окремої суспільно-політичної сили (відновлення козацтва у жовтні 1918 р.);

2. Законодавчі основи військового будівництва Української Держави П. Скоропадського

Слід звернути увагу на законодавче підґрунтя козацької реформи та в цілому військового будівництва Української Держави П. Скоропадського. Розглянемо основоположні документи, видані у період Гетьманату П. Скоропадського.

Зокрема, вже 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський, на той момент вже проголошений гетьманом, видав документи «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України». Грамотою генерал П. Скоропадський оголосив себе гетьманом, пояснивши головні мотиви цієї дії, а саме – загрози, що повстали перед державою та категорична вимога трудових мас до побудови країни, яка відповідала б запитам суспільства на спокій, закон, можливість праці та досягнення добробуту.

Грамотою фіксувалися й вагомі зміни в управлінні країною. Центральну Раду і земельні комітети було розпущено, а міністрів УНР та їх заступників звільнено. Управління державою здійснювалося через призначувану гетьманом Раду Міністрів.

Другий документ – «Закони про тимчасовий державний устрій України» становив собою звід з семи актів: «Про гетьманську владу», «Про Раду Міністрів і про міністрів», «Про віру», «Про права і обов'язки Українських Козаків і Громадян», «Про закони», «Про генеральний суд», «Про фінансову Раду». Цей комплекс законів був терміново складений напередодні перевороту. Його автором був правник О. Палтов. Цей звід законів використовувався протягом усього періоду існування Української Держави та слугував її фактичною конституцією.

Втім, процес законодавчого оформлення держави, її утвердження та реалізація повноважень гетьмана і уряду суттєво обмежувалися фактором присутності чужої мілітарної сили в країні. Це перетворювало Українську Державу на сателіт Четверного союзу.

Ще одним із законодавчих елементів становлення Гетьманату стали декларації щодо перспектив обрання представницького органу влади – Сейму. Вони були спрямовані на попередження негативної реакції громадськості через силове

повалення парламентської УНР. Аналогічну роль виконувало спеціальне урядове повідомлення від 10 травня, у якому було вміщено важливе твердження, яке висвітлювало розуміння гетьманської влади новим режимом: «Гетьман не бажає стати самодержавним. Гетьманство – це здійснення ідеї незалежної і вільної України в історичній, національно-українській формі» [3].

Гетьманат мав нові для Української держави умови законотворчої роботи, що вимагало уніфікації технології підготовки та затвердження законопроектів. Вже на початку червня уряд прийняв спеціальний закон «Про складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, розгляд і затвердження у Раді та про форми і порядок оголошення законів». Цей акт покладав функцію розробки законопроектів на міністерства. Проекти законів вносилися до Ради Міністрів через Державну канцелярію, однак у деяких випадках міністр подавав документ безпосередньо на засідання уряду. Для того, щоб документ був поданий на підпис гетьманові, спочатку його мали підписати голова уряду, галузевий міністр і державний секретар. Пізніше закон публікували в «Державному вістнику» [3].

Законодавчого оформлення гетьман П. Скоропадський намагався надати і козацькій реформі, однак цей законопроект гальмувався та в цілому був менш успішним ніж законодавча діяльність у фінансово-фіскальній та освітньо-культурній сферах. Насамперед, це закони щодо введення та зміцнення національної валюти, функціонування Державної скарбниці, відновлення державної горілчаної монополії, заснування Українського Державного банку, налагодження митної та податкової служби тощо. Такі заходи законодавчого характеру дозволили підняти державні прибутки, які становили близько 3,2 млрд. крб. [4, с. 193]. Саме отримані унаслідок успішної фінансово-фіскальної реформи кошти були спрямовані на розвиток національної освіти та культури.

Розлогу нормативно-правову базу мав і процес українізації, який провадив Гетьман. Цей процес забезпечували закони: про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії України в усіх середніх школах; про оголошення колишніх російських вищих шкіл українськими державними; про право захисту дисертацій українською мовою; про заснування Київського та Кам'янець-Подільського українських державних університетів; про створення кафедр українознавства в Харківському та Новоросійському університетах, Ніжинському історико-філологічному інституті; про заснування Української академії наук та інші. Асигнування для освітньо-культурної сфери становили понад 227 млн. крб. [4, с. 194].

Слід звернути й на ухвалений Радою Міністрів «Тимчасовий закон про Верховне Управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави Ясновельможного Пана Гетьмана всієї України». Цей акт зауважував, що у перелічених випадках утворювалася Колегія Верховних Правителів у складі трьох осіб: 1) визначеної гетьманом; 2) обраної Державним Сенатом; 3) виділеної Радою Міністрів. Цей тріумфірат набував усіх прав і обов'язків гетьмана, окрім внесення змін до конституційного зводу законів від 29 квітня 1918 р. [Державний вістник]. Цей закон за період існування Гетьманату вводився у дію під час офіційного візиту П. Скоропадського до Німеччини у вересні 1918 р. Колегію Верховних Правителів тоді склали: голова уряду Ф. Лизогуб, міністр військових справ О. Рогоза і сенатор Д. Носенко [3].

Література

1. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Київ, 2004. 430 с.
2. Грибоедов С. В. Українська держава гетьмана П. Скоропадського: історіографічне дослідження: дис... канд. істор. наук. Київ, 2001. 210 с.
3. Державний вістник. 1918. URL: <http://surl.li/iuris> (дата звернення : 04.11.2023).
4. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923: документально-наукове видання. В 2-х т. Т. 1: Доба Центральної Ради / Упорядн., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко. Київ : Темпора, 2002. 320 с.
5. Задунайський Д. Використання військових традицій українського козацтва за часів гетьмана Павла Скоропадського. Том I. Історичний досвід першої половини ХХ ст. С. 35–42.
6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.

МЕЦЕНАЦТВО РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ

Наталія Ляшенко

Науковий керівник:

Олена Чумаченко

У статті висвітлено благодійну діяльність родини Терещенків, їх внесок у розвиток освіти, науки, культури, медицини України в кінці ХІХ – початку ХХ століть.

Ключові слова: меценатство, благодійність, меценатська родина, родина Терещенків.

Аналіз історії розвитку української нації свідчить про поширення явища меценатства та благодійництва у вітчизняному суспільстві. Благодійництво було моральним обов'язком чи не кожної заможної людини. Найбільше благодійність була поширена в підприємницьких колах. На сьогодні ми маємо важливі свідчення про традиції добротворення цілих династій українських меценатів наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Однією з таких династій є сім'я Терещенків, яка залишила значний слід в історії України. У коло її занять входила торгівля і промислове підприємництво, державна служба і суспільна діяльність, освіта і меценатство.

Засновник відомого підприємницького роду – глухівський міщанин, виходець із козаків, Артемій Терещенко – почав свій бізнес у 1820-ті рр. як дрібний крамар у Глухові (тоді це була Чернігівська губернія). Спочатку він працював прикажчиком в іншого купця – і це безумовно дало йому досвід, необхідний для початку власної справи. Праця і хист підприємництва з часом дали результат. Артемій Терещенко самостійно почав займатися торгівлею [2, с.50].

У 1860 р. він зосередив під своїм контролем практично половину хлібної торгівлі міста, а річний обіг його торгових операцій сягнув 3 млн рублів.

Син Артемія – Микола Терещенко був підприємцем нової формації. Він одним з перших зрозумів, що може принести йому аграрна реформа 1861 р.